हृतम्। अर्बुदौ रैवतश्चैव पर्वतत्रयमुत्तमम्। नदीनां त्रितयं गङ्गा नर्मदा च सरस्वती। सार्द्धकोटि त्रयफलमेकैकञ्चास्य कीर्त्तितम्। कूपिका शङ्खतीर्थञ्चा-मरकं बालमण्डनम्। हाटकेशं क्षेत्रफलप्रदं प्रोक्तं चतुष्टयम्। शाम्बादित्यं श्राद्धकल्पं यौधिष्ठिरमथान्ध-कम्। जलाशयिचतुर्मास्यं अशून्यशयनं व्रतम्। मङ्कणेशं शिवरात्रिस्तुलापुरुषदानकम्। पृथ्वीदानं वामकेशं कपालमोचनेश्वरम्। पापपिण्डं साप्तलैङ्गं युगमानादिकीर्त्तनम्। दानमाहात्म्यकथनं द्वादशादित्य कीर्त्तनम्। इत्येष नागरः खण्डः प्रभासाख्योऽधुनोच्यते"

नागरघन पु० नागरमेव घनः कर्पूरसाधनम्। (नागरमुथा) मुस्ताभेदे राजनि०।

नागरङ्ग पु० नागस्य नागभवस्य सिन्दूरस्येव रङ्गोऽस्य फले। (नारेङ्गा) जम्बीरभेदे अमरः। तत् फलगुणा यथा "नागरङ्गन्तु सुरभि विपाके गुरु दुर्जरम्। अत्यम्लमीष-न्मधुरं वृष्यं वातविनाशनम्। तत्केसरन्तु रुच्यं स्यात् वातहारि निगद्यते"।

नागरमर्दिन् त्रि० नागरं मृद्नाति मृद–णिनि। नागर-मर्दके ततः बाह्वा० अपत्यादौ ठञ्। नागरमर्दिनि तदपत्यादौ।

नागरमुस्ता स्त्री नगरे भवा अण् ङीप् नागरी कर्म०। (नागरमुथा) मुस्ताभेदे राजनि०। "तिक्ता नागरमुस्ता स्यात् कषाया शीरला कटुः। कफपित्तज्वरहरी तृष्णा-दाहारुचि प्रणुत्। अतिसारामयहरी भिषग्भिः परिकीर्त्तिता" राजनि०।

नागराज पु० ६त० टच्समा०। १शेषे नागे "अधस्तान्नाग-राजाय सोमायोर्द्ध्वां दिशं ददौ" हरिवं० २६५अ०। २छन्दोग्रन्थकारके पिङ्गलनागे च।

नागराद्यचूर्ण न० चक्रोदत्तोक्ते चूर्णभेदे "श्रीफलशक्रा-टुकल्को नागरचूर्णेन मिश्रितः सगुडः। ग्रहणीगद-मत्युग्रं तक्रभुजाशीलितो जयति। जम्बूदाडिमशृ-ङ्गाटपाठाकञ्चटपल्लवैः। पक्वं पर्युषितं बालबिल्वं सगुडनागरम्। हन्ति सर्वानतीसारान् ग्रहणीमति-दुस्तराम्। नागरातिविषामुस्तक्वाथः स्यादामपाचनः। चूर्णं हिङ्ग्वष्टकं वातग्रहण्यान्तु घृतानि च। नाग-रातिविषामुस्तं धातकीं सरसाञ्जनम्। वत्सकत्वक्फलं बिल्वं पाठां कटुकरोहिणीम्। पिबेत् समांशं तच्चूर्णं सक्षौद्रं तण्डुलाम्बुना। पैत्तिके ग्रहणीदोषे रक्तं यच्चोपावेश्यते। अर्शांस्यथ गुदे शूलं जयेच्चैव प्रवाहि-काम्। नागराद्यमिदं चूर्णं कृष्णात्रेयेण भाषितम्। शीतकषायमानेन तण्डुलोदककल्पना। केऽप्यष्टगुणतो येन प्राहुस्तण्डुलभावनाम्"।

नागराह्व न० नागरेति आह्वा यस्य। शुण्ठ्याम् राजनि०।

नागरी स्त्री नागेभ्यो राति ददाति अत्र रा–घञर्थे क गौरा० ङीप्। १स्नुहीवृक्षे शब्दच० तस्यां नागपञ्चमी-शब्दे नागपूजनस्योक्तत्वात्तस्यास्तथात्वम्। नगरे भवः अण् ङीप्। २विदग्धायां नार्य्याञ्च "हन्ताभीरीं स्मरतु स कथं संवृतो नागरीभिः" उद्धवदूतम्।

नागरीट पु० नागरीमेटति इट–गतौ क। १षिङ्गे २जारे ३नागरीकृतमङ्गलध्वनौ च शब्दार्थ०।

नागरुक पु० नागरङ्गे जम्बीरभेदे शब्दरत्ना०। [राजनि०।

नागरेणु पु० नागस्य सीसकस्य रेणुः। सीसकसम्भवे सिन्दूरे

नागरेयक त्रि० नगर्य्यां भवः कत्त्र्या०ढकञ्। नगर्य्यां भवे

नागरोत्था स्त्री नागरादुत्तिष्ठति उद्+स्था–क। (नागर-मुथा) ख्याते मुस्ताभेदे राजनि०।

नागर्य्य न० नागरस्य भावः पुरो०यक्। नागरभावे विदग्धत्वे

नागलक्षण ६त०। नागानां भेदादिज्ञापके चिह्नभेदे अहि-शब्दे ५८१ पृ० तल्लक्षणादिकं सुश्रुतोक्तं दर्शितम्। अग्निपुराणोक्तं शेषवासुकितक्षकलक्षणादिकमत्र प्रद-र्श्यते तच्च तत्र २९३अ० उक्तं यथा "अग्निरुवाच नागादयोऽथ भावादि दंशस्थानानि कर्म च। सूतकं दष्टचेष्टेति सप्तलक्षणमुच्यते। शेषवासुकि-तक्षाख्याः कर्कटोऽब्जो महाम्बुजः। शङ्खपालश्च कलिक इत्यष्टौ नागवर्य्यकाः। दशाष्टपञ्चत्रिगुणशतमूर्द्ध्वान्वितौ क्रमात्। विप्रौ नृपौ विशौ शूद्रौ द्वौ द्वौ नागेषु की-र्त्तितौ। तदन्वयाः पञ्चशतं तेभ्यो जाता असंख्यकाः। मणिमण्डलिराजीलवातपित्तकफात्मकाः। व्यन्तरा दो-षमिश्रास्ते सर्पा दर्वीकराः स्मृताः। रथाङ्गलाङ्गलच्छ-त्रस्वस्तिकाङ्कुशधारिणः। गोनसा मन्दगा दीर्घा म-ण्डलैर्विविधैश्चिताः। राजिलाश्चित्रिताः स्निग्धास्तिर्य-गूर्द्ध्वञ्च राजिभिः। व्यन्तरा मिश्रचिह्नाश्च भूवर्षाग्नेय वायवः। चतुर्विधास्ते षड्विंशभेदाः षोडश गोनसाः। त्रयोदश च राजीला व्यन्तरा एकविंशतिः। येऽनुक्त-काले जायन्ते सर्पास्ते व्यन्तराः स्मृताः। आषाढादि-त्रिमासैः स्याद्गर्भो मासचतुष्टये। अण्डकानां शते द्वे च चत्वारिंशत् प्रसूयते। सर्पा ग्रसन्ति सूतौ तान् विना